

Oponentský posudek na disertační práci na ÚFaR FF UK v Praze

mgr. Veronika Konrádová - Řecká kosmogonie: Zpracování kosmogonického motivu v Hésiodově theogonii

Disertační práce Veroniky Konrádové sestává z úvodu, šesti kapitol a závěru, za nímž následuje bibliografie a seznamy zkratk a citací.

Obecně vzato, práce má velmi slušnou vědeckou úroveň. Autorka ví, co chce, a dokáže své teze dobře argumentovat a dokládat citáty nebo odkazy na primární i sekundární literaturu. S obsahem hésiodovských bádání se zjevně seznámila v nadstandardní míře, ale i když umí odborné studie využívat k podpoře vlastních myšlenek, neváhá je také kriticky a věcně odmítnout, zdá-li se jí, že je toho třeba (viz např. s. 30-1, s. 40, pozn. 110, s. 55, pozn. 143, aj.).

Po formální stránce nemám předložené práci žádné závažnější námitky. Studie vyniká přehledně zpracovanou strukturou s ilustrativním úvodem a závěrem, autorka navíc čtenáře podrobně zpravuje o každém kroku, který hodlá učinit, a o důvodech, které ji k němu přivedly. Skoro bych řekl, že na odbornou vědeckou práci je míra tohoto "didaktického" doprovodu nadbytečně vysoká, za podobně redundantní pokládám i uvádění plných bibliografických odkazů na každém místě výskytu. Vysoce hodnotím také pečlivost provedení: v textu se neobjevují takřka žádné překlepy, výklad je opatřen intertextovými odkazy, za pozornost stojí i vzorně strukturovaná bibliografie a index citací. Tento idylický obrázek poněkud kalí nevelká stylová obratnost¹ a hlavně velmi nedostatečná znalost pravidel interpunkce: na každé stránce jsou v průměru tři hrubé chyby a více (na s. 87 je jich 10), celkem tedy okolo tří stovek. Ostatní lapy jsou už jen maličkosti,² zpravidla jen chybně nebo nedůsledně zapsaná řecká slova³ a jména.⁴ Autorčina znalost řečtiny se jinak zdá být solidní a funkčně využívaná (srv. např. s. 33: význam členu v Theog. 34, nebo s. 65, pozn. 168).

Pochválit lze i kompozici práce. Autorka již od úvodu říká, co chce zkoumat, a také to dosti přehledným a konsistentním způsobem dělá. Celková stavba její práce spočívá nejen na solidních výchozích základech, ale i na výsledcích dílčích zkoumání, jimiž svůj výklad prokládá. Jedna ze silných stránek práce spočívá právě v takovýchto mikrostudiích či parciálních postřezích: jako příklad lze jmenovat rozbor významů termínu *kosmos* u Homéra (s. 16-8), výklad povahy Mús, která sjednocuje paměť a zapomnění (viz zejména s. 28-9), nástin archaických epických technik (s. 34-5), odmítnutí vstupu Hésiodovy individuality do textu (s. 38), nebo velmi realistické a věcné posouzení orientálních vlivů na *Theogonii* (s. 58-9 a celá kap. VI).

Práce mgr. Konrádové však obsahuje i některé spornější rysy. Autorka pokládá za význačné atributy řeckého božstva lehkost a libovůli v jednání, což dokládá několika málo odkazy na epické prameny (s. 32). To je značně nestandardní interpretace, poněvadž bohové byli podřízeni řádu a osudu mnohem více než vlastní libovůli. Dělení bohů do 6 generací (s.

¹ Obecně lze poukázat na nadměrné používání aktivních i pasivních participií na úkor vedlejších vět, což má za následek kostrbaté členění souvětí, a nadužívání vazby jak - tak, kterou navíc autorka chybně uvádí bez oddělovací čárky. Srv. s. 10, 17, 20, 26, 28, 52, 5ř, 58, 62, 65, 69, 78, 79, 80, 83, 85 a 88.

² s. 12, pozn. 28: spis *Problémata* je nestandardně označován za pravý; s. 32, pozn. 84: chybí objasnění, proč Adkins napadá etymologizující výklad *alétheia*.

³ s. 8: ἀπὸ místo ἀπὸ; s. 9: χάδκω m χάσκω a ὦσ m. ὤς; s. 42, pozn. 112: αὐτῶν m. αὐτῶν; s. 44: ἀθανάτοισιν m. ἀθανάτοισιν; s. 84: λοξειοῖο m. λοχειοῖο.

⁴ s. 8: Zenón místo Zénón; s. 20 et passim: prooimium m. prooimion; s. 21: Múza m. Músa; s. 46: Titánomachie i Titanomachie i Títáni; s. 77 a passim: euhemerimus m. euhémerismus; s. 78: Autochthon m. Autochthón, s. 79: Demarus m. Demarús, s. 81, pozn. 225: Belos m. Bélos.

45), které autorka přejímá od Westa, je velmi vykonstruované, neboť lze jen obtížně nalézt rozdíly mezi božstvy prvotními (1) a formujícími svět (2) a mezi potomky Olympianů (5) a héra (6). Za silně zavádějící pokládám hlavní název práce “Řecká kosmogonie”, poněvadž i když se autorka tváří, že řecké kosmogonie zkoumala (viz s. 86), ve skutečnosti to neučinila. Něco málo řekla jen o kosmogonických prvcích u Homéra, ale jinak se věnovala výhradně Hésiodovi a z mně nepochopitelných důvodů ponechala úplně stranou kosmogonické a theogonické zlomky autorů 7. až 5. století (Alkmán, Ferekýdés, Pseudo-Músaios, Epimenidés, Akúsíláos, snad i orfici), kteří se skoro všichni s Hésiodem vyrovnávali, i když většinou navrhovali odlišné kosmogonické a genealogické struktury. Zarážející také je, že autorka jen velmi málo využívala ostatních Hésiodových děl, třebaže v nich je kosmogonických motivů dost a dost (to platí zejména o zlomcích) a třebaže by některé její interpretace zoufale potřebovaly zaštítní větším množstvím dokladů. Tento problém je obecnějšího rázu, poněvadž ani to, co autorka říká o Músách, Diovi či bozích obecně, není verifikováno konfrontací s ostatním dochovaným materiálem (je udivující, že práce - s výjimkou Homéra - téměř úplně postrádá odkazy na archaickou epiku). Těmito vynechávkami autorka *a priori* snížila platnost závěrů, které vyvodila, poněvadž jen důkladné komparace by mohly prověřit nosnost a typičnost Hésiodových básnických postupů a prokázat stupeň jeho originality.

Scházející kontext *Theogonie* v řeckém prostředí autorce poskytl volnější ruku v interpretaci, ale podle mého soudu jen na škodu věci. Tím vůbec nechci říci, že je její interpretace svévolná, hloupá a odtržená od věci. Naopak, je velmi chytrá, promyšlená a sofistikovaně využívající všech opor v primární i sekundární literatuře. Je přesně tím, co se Veronika Konrádová domnívá vidět v kompozici Hésiodova textu. A protože se ve své interpretaci přirozeně snažila neudělat žádnou chybu, vyvodila z toho logicky, že “z kompozičního i obsahového hlediska nelze Hésiodovi nic vytknout” (s. 56). Když však autorka odmítá připustit, že v textu existují alespoň nějaké nesrovnalosti a nepromyšlenosti, vystavuje se tím mnohonásobným rizikům, z nichž je to nejmenší, že někdo poukáže jen na nejkřiklavější rozpory, a usvědčí tak její postoj z obtížné držitelnosti. Mnohem větším nebezpečím je však přizpůsobování textu, aby co nejlépe odpovídal své inteligentní interpretaci.

Když se například autorka v 1. kapitole zabývá termínem *chaos*, vymezuje ho jako vágní a řídké “cosi” (etymologie od *chaunos*), které stojí v opozici vůči určité a pevné Zemi (s. 12-3), nikoli jako chaotičnost v dnešním slova smyslu. Říká však také, že *chaos* není po vzniku světa nahrazen řádem (*kosmos*), nýbrž přetrvává a jako jeho protiklad svým způsobem řád spoluvytváří (s. 14). Následně určuje *chaos* jako protiklad *kosmu* tvrdíc, že *chaos* není pouhým předstupněm *kosmu* nejenom u Hésioda, nýbrž vůbec v žádné řecké a neřecké kosmogonii (s. 18). Tato silně paušalizující teze však z předcházejících analýz přímo nevyplývá a na daném místě není dokázána ani dokumentována. Ba více, autorka se k ní dostala dvěma dosti nesamozřejmými posuny: zaprvé vrátila hésiodovský Chaos do současného pojetí chaosu jako nepřítomnosti řádu, zadruhé význam kosmu jako řádu, který odkryla u Homéra (s. 16-8), beze všeho přenesla na Hésioda, třebaže v celém jeho díle se *kosmos* vyskytuje pouze na dvou místech (Op. 76, frg. 26, Merkelbach - West) a na nich tento smysl rozhodně nemá. Pokud tedy v závěru 1. kapitoly operuje se silným protikladem *chaos* - *kosmos* (řád) jako “mezníků kosmogonie” (s. 18), neshrnuje tak přehršel konkrétních dokladů, nýbrž tento protiklad na základě dovedné interpretace pouze *a priori* předpokládá.

Podobně v druhé kapitole autorka z podvojně povahy Mús, která zahrnuje radostné zpřítomnění události, paměť a pravdu stejně jako zastírání, zapomnění a klamnost, vyvozuje, že Hésiodos tuto ambivalenci nejenom nezakrýval (s. 28), nýbrž ji vztahoval i na samu básnickou řeč. To je sama o sobě velmi zajímavá hypotéza, která má své pozdější paralely (například u Hérakleita, Empedoklea nebo Platóna), ale nejsem s to si vybavit, že by Hésiodos ve svém díle jakkoli zohledňoval zastírání, zapomnění a klamnost. Autorka také nahlíží

podvojnost Mús a básnické řeči v úzké návaznosti na výše zmiňovaný protiklad chaos - kosmos (viz Závěr nebo s. 5 jejich "Tezí k disertační práci", kde hovoří o "ambivalentních rysech v samotném světě, jehož povahu músický zpěv odhaluje"), ale na daném místě nikde explicitně neříká, že řád je nějak ekvivalentní zpřítomňování, paměti a pravdě, zatímco *chaos* zastírání, zapomnění a klamnosti. Teoreticky vzato, možné by to bylo, ale bylo by potřeba demonstrovat, že Músy v sobě *chaos* a řád určitým způsobem obsahují a že to Hésiodos dával nějak najevo. Totéž platí i pro básnickou řeč: snad odráží podvojnou povahu Mús, které ji inspirují, a snad je i povaha světa podvojná, ale od jednoho k druhému vede podle mého soudu velmi nesamozřejmá a daleká cesta. Pokud tedy první kapitola doložila binaritu konstitutivních složek světa (chaosu a řádu) spíše jen interpretací než přesvědčivými doklady, pak druhá kapitola podává podvojnost světa samotného ještě interpretativněji.

Ve třetí kapitole autorka argumentuje, že *Theogonie* představuje jednotné a promyšleně komponované dílo, v němž mají všechny prvky své oprávněné místo. Staví se proto kriticky k odborníkům, kteří v textu spatřují spíše nepříliš obratně pospojovaný konglomerát různorodých představ a motivů. Podle autorky básník sice používal různé motivy, ale promyšleně a s cílem pro kontrast je vzájemně vyvažoval a sofistickovaně integroval do celku básně. Také v tomto případě autorčině výkladu nechybí inteligence a podmanivost, ale přesto se nelze ubránit dojmu, že si poněkud usnadnila východisko. Když se vymezuje proti zastáncům nejednotnosti *Theogonie*, neuvádí dost konkrétně, *proč* k tomuto názoru dospěli. Podobně ledabyle odbývá příslušnost *Theogonie* do orální tradice (s. 35-6), aniž z toho vyvozuje nějaké důsledky. Avšak právě studie, které byly této tradici věnovány, ukazují, že archaičtí rapsódi přizpůsobovali v dosti značné míře své skladby - ať už byli jejich autory či nikoli - dané příležitosti, konkrétnímu publiku a vykázanému času. Jejich skladby proto neměly jednou pro vždy zafixovanou podobu, nýbrž se skládaly z množství větších a menších motivických mikrocelků, které spolu souvisely spíše jen volněji a které přednášеч mohl variovat, vypouštět, amplifikovat nebo přesouvat. To je jedna stránka věci. Druhou tvoří skutečnost, že k písemné fixaci *Theogonie* došlo velmi dlouho po Hésiodově smrti, přičemž po celou tuto dobu rapsódi různé úrovně dělali s jeho dílem to samé, co činil už on sám za svého života. I kdyby tedy tradice skutečně věrně a bez sebemenší změny uchovala jednu z přednesených verzí samotného Hésioda, stejně by bylo více než pochybné, že si básník během každého vystoupení pečlivě promýšlel pozici každé komponenty a pokaždé ji kontrapunkticky vyvažoval nějakým protipólem, aby ilustroval podvojnost světa, Mús a básnické řeči. Jestliže se proto autorkou odmítání odborníci na množství konkrétních pasáží pokoušejí prokázat, že dochovaná verze textu takto sofistickované a systematické práci nenasvědčuje, nestačí jen povšechně odmítnout jejich názor jako pouhou předpojatost a ponechat jejich hlavní argumenty nedotčeny.

Obecně lze autorčině interpretaci vytknout přílišnou snahu uhladit všechny rozpory a natěsnat text do své interpretace ve všech parametrech. Autorka spatřuje příliš snadno ve všem zástupnosti vysoce abstraktních intelektualistických protikladů (chaos - řád, stabilita - destabilita, aj.) a úmyslně přehlíží, že jen málokdy jsou postavy *Theogonie* skutečně tak jednoznačné a jednobarevné. Když například Dia pasuje na hlavního představitele řádu a jeho otce a protivníka Krona spojuje s mocnostmi chaosu, sama se nemohla ubránit údivu nad tím, jak málo se ti dva od sebe odlišují (oba jsou králové, oba jsou silní a lstiví, oba likvidují své potomky jako potencionální konkurenty polykáním); Zeus je zásadě jen ten úspěšnější. Stejně tak Země svou genealogickou linií vytváří určitý protiklad vůči Chaosu a jeho linii, ale jako lokalita s ním svou spodní částí znepokojivě splývá. Co tedy - kromě obratné interpretace - obě představy "vzájemně podmiňuje"?

Také autorčina dovednost velmi racionálně, systematicky a sofistickovaně vyložit pozici takřka každého verše, kterou naplno rozehrává zejména v kapitolách III až V, tak nakonec celku interpretaci i Hésiodovi činí medvědí službu. Silné teze se nevyhnutelně ocitají

v jedné skupině s tezemi slabšími a slabými a interpretace začíná převládat nad textem a dusit ho, ztrácejíc sama nad sebou kontrolu. Když například autorka objevuje v prooimiu hned čtyři začátky a prohlašuje, že Hésiodos takto promyšleně a důmyslně inovoval standardní úvodní hymnus, ignoruje dobře známé problémy, které se začátkem *Theogonie* pojí, a místo toho klene do výše zastřešující intelektualistickou konstrukci (s. 40-1), která je jistě velmi chytrá, ale sotva pocházející od Hésioda. Podobným způsobem by bylo možné hájit a vyložit skoro cokoli, například dokonalost a jednotu čtyřhlavého draka: ten má také jen jedno tělo, ale čtyři hlavy, které více vidí, více slyší a více ví, a ještě spolu navzájem mohou vést plodný dialog. Nebál bych se označit tento typ interpretace za apologetický, kdyby ovšem nebyla tak inteligentní a nepostrádala emocionální zátěž, která je jinak tomuto žánru vlastní.

Tím se dostávám k poslednímu bodu, jímž je originalita a vědecký přínos práce. Nejprve je třeba zdůraznit, že autorka zásadě nepřekračuje meze, které soudobé heuristické proudy připouštějí. Někteří autoři, o jejichž studie se opírá, zacházejí v některých momentech ještě mnohem dále než ona, i když se možná umějí v těchto vodách obratněji pohybovat. Potud jsou připomínky, které jsem vznesl, z velké části zaměřeny proti určitému širšímu interpretačnímu trendu, k němuž autorčin způsob práce patří, nikoli jen vůči ní. Svou kritikou jsem také nemínil říci, že je tento trend špatný a vědecky nelegitimní (má své silné i slabší stránky jako kterýkoli jiný), nýbrž spíše poukázat na slabá místa, která má sklon přirozeně vytvářet, není-li pod velmi pečlivou kontrolou. Autorka vycházela z mnoha dílčích studií, z nichž dokázala, jak už jsem říkal, dobře těžit pro své vlastní záměry. Skoro všechny její parciální teze, alespoň pokud mohu soudit, sledují cesty, které prorazili nějací jiní specialisté, a na této úrovni lze jejím výkladům jen máloco vytknout. Jako celek se však její interpretace zdá být originální, ale také mnohem spornější, třebaže nepostrádá paralely a shody s koncepcemi jiných badatelů. Je sice konzistentní a inteligentní, ale oslabuje ji nedostatečná ukotvenost v kontextu archaické epiky, náboženství a myšlení, která svádí k intelektualistickým a filosofickým projekcím, jež jsou v 8. století př. n. l. jen obtížně představitelné.

Přes výše uvedené výhrady hodnotím disertační práci Veroniky Konrádové eelkově pozitivně a doporučuji ji k přijetí.

20. 4. 2006, Praha

mgr. Tomáš Vítek, Dr.

